

Mod att ta ansvar, handla och hoppas - en utredning av Svenska Kyrkans framtida skogsbruk

I denna artikel sätter Sverker Molander in Svenska kyrkans skogsutredning i ett större sammanhang, utifrån aktuell naturvetenskaplig forskning. Han diskuterar dess förslag och ger bidrag till fortsatt reflektion, debatt och konkret arbete med att förändra Svenska kyrkans skogsbruk. Slutligen reflekterar Molander över att förändringar i kyrkans skogsbruk måste integreras i processer för försoning samt med själavård.

Svenska Kyrkans förvaltning av prästlönetillgångarna, landets femte största skogsinnehav, är nu utredd.¹ Utredningen gjordes mot bakgrund av hoten mot klimatet och den biologiska mångfalden, samt Svenska Kyrkans ursäkt till samerna och pågående diskussioner om skogsbruket. Efter en mångårig diskussion på olika nivåer i kyrkan, med många motioner till Kyrkomötet, och efter en omfattande utredningsprocess, kom utredningen i september 2024.

Utredningen har varit ambitiös och haft uppdraget att försöka definiera vad ett andligt, existentiellt, socialt, ekologiskt och ekonomiskt hållbart skogsbruk är, och hur detta skulle kunna konkretiseras och förverkligas. De som varit med några år kan dra sig till minnes hur statliga utredningar kunde gå till en gång i tiden. Något i den stilen har förre landshövdingen i Uppsala, Göran Enander, och hans medhjälpare Kaisa Syrjänen Schaal, jurist och senior policyrådgivare, åstadkommit i en tid då förutsättningarna för skogsbruket skälver i sina grundvalar.

Nu är utredningen ute på en bred remiss som berör många – församlingar och andra. ”Business-as-usual” är knappast längre möjligt utan det behövs en förnyad inriktning och en väg mot nya mer mångdimensionella mål för Svenska Kyrkans skogsbruk. Men även med en omfattande och väl genomförd utredning som är bra på ”Varför?” och ”Vad?” så återstår

mycket av den stora och mer jordnära ”Hur?”-frågan, som oundvikligen kommer bli en utmaning för kyrkans fortsatta skogsbruk.

Viktiga förändringar av skogsbrukets förutsättningar

Under slutet av oktober 2024 kopplades den svenska skogens minskande årliga tillväxt ihop med kraven att minska koldioxidutsläppen. ”Nettopptag i sektorn har minskat betydligt den senaste tioårsperioden” enligt Naturvårdsverket,² och då behöver andra sektorer – bilarna - minska mer för att hålla sig inom totalramen för de svenska koldioxidemissionerna. Eller så kan man minska avverkningarna i skogen, med olika konsekvenser. Men kanske har den nedåtgående trenden sedan 2013 vänt efter torråret 2018? Experterna på Riksskogstaxeringen och SLU verkar hålla tummarna, men kan inte peka ut några enskilda faktorer, många samspelar – temperatur, vattentillgång, trädslag, skötselåtgärder med flera.³

Det saknas inte osäkerheter när det gäller klimatet, dess förlopp och konsekvenser. Men så här långt visar uppmätta förändringar att förutsättningarna för skogens tillväxt ändrats markant de senaste decennierna. Högre medeltemperatur, särskilt i landets norra delar, och mer nederbörd borde ge en bättre tillväxt. Men så är alltså inte fallet när man mäter trädens tillväxt. Gamla märken håller inte längre.

Det är inte bara klimatet som ändrats. Färre gör numera mycket mer med effektivare maskiner och metoder. Alla led i skogsskötseln är effektiviserade, mer specialiserade, och ger god ekonomisk avkastning. Mycket av det direkta arbetet utförs av upphandlad expertis och entreprenörer. Hyggena blev större, för att bli jättestora, men på senare tid har de krympt. Det tas större hänsyn till ”miljön” nu än för 20 år sedan.

Skogsbrukets konsekvenser för biologisk mångfald

Men trots de ovan nämnda förändringarna, och till följd av större totalavverkning och långsamt framväxande konsekvenser av gamla skötselmetoder, är hoten mot många skogslevande arter mycket allvarliga. Skogsstyrelsen har undersökt saken⁴ och slutsatserna är beklämmande. Så här skriver man: ”Miljökvalitetsmålet Levande skogar är inte uppnått och kommer inte kunna nås med befintliga och beslutade styrmedel och åtgärder. Utvecklingen i miljön är negativ.” Orsakerna finns i ”Marknadsmisslyckanden... som är grundläggande förklaringar till att miljöproblem uppstår i skogen. ... det finns starka företagsekonomiska incitament i form av virkespriser som styr mot ett produktionsinriktat skogsbruk, samtidigt som de ekonomiska incitamenten att inrikta verksamheten mot andra skogliga nyttigheter, däribland biologisk mångfald

är svaga eller obefintliga. Ett produktionsinriktat skogsbruk skapar samhällsnyttor men bidrar till minskad produktion av andra samhällsnyttor.” Andra sådana samhällsnyttor är koldioxidupptag och kolinlagring i träd och marker, bär, svamp, och sociala och andliga värden.

Skogsutredningen i ett större sammanhang

Det stora sammanhanget är alltså ett annat än för 50-60-70 år sedan. Då fastställdes grunddragen i skogsbrukspolitiken och de skogsbruksmetoder som används fortfarande. Och en betydande areal av skogen planterades under några decennier med gran. De kan växa bra, med raka stammar som är enkla att hantera, men är också känsliga för stormfällning, torka och insektsangrepp. De långa omloppstiderna i skogen gör att konsekvenser dyker upp sent. Vad som verkar uppenbart och rationellt i det korta tidsperspektivet kan visa sig mindre lämpligt på längre sikt. Det vi nu ser som ett förändrat klimat behöver hanteras på något sätt – man kan inte bara gå på i ullstrumporna, givet de ändrade förutsättningarna. Det gäller nu att hitta långsiktiga strategier som man inte ångrar längre fram.

Utredningen sätter in kyrkans skogsbruk i detta större natur- och klimatsammanhang. Men utredningen har också fångat upp såväl den legala som organisatoriska bakgrunden, och visat på orsakerna till att lagarna ser ut som de gör efter skilsmässan från staten. Man tar upp vad som ledde fram till gällande lagstiftning och till att kyrkans prästlönetillgångar har fått en särskild status, och att kyrkan också givits stor frihet att utforma förvaltningen av en egendom som enligt ett utslag i Högsta domstolen äger sig själv.⁵ Kyrkan äger alltså inte, men får lov att nyttja. Det kan tyckas egendomligt, men det rör marker som avsatts före vår tids syn på ägande och stiftelser.

Den stora frihet kyrkan fick vid skilsmässan från staten att utforma sin förvaltning har inte utnyttjats.

Kyrkoordningens målskrivningar är mycket kortfattade och de har i stort sett inte medfört någon tydlig styrning av den nivå som utför förvaltningen – stiftens. Man har snarast skött skogen som alla andra, med den ekonomiska avkastningen som huvudsakligt mål. Givet situationen tänker utredningen att det är dags för kyrkan att ta ett tydligare ansvar, att skapa en annan och bättre ordning för att kunna nå ett mer nyanserat, varierat och i fler dimensioner hållbart skogsbruk än det nuvarande.

Vad kan kyrkan göra?

Utredningen ger alltså en omfattande bakgrund till varför det är angeläget att ompröva mål och metoder för det kyrkliga skogsbruket. Kyrkan kan självklart inte lösa vare sig klimat- eller biodiversitetsproblematiken med sitt skogsbruk. Men hon kan ge viktiga bidrag till lösningar och, inte minst, kanske visa på vägar för andra skogsägare att följa, liksom hon kan lära sig av andras försök att gå i en ny riktning. En gång i tiden spelade många prästgårdar en viktig roll som mönsterjordbruk för att med exempelvis makt förbättra jordbruket. Det är i dagsläget nödvändigt att gå i en annan riktning än den ”gamla vanliga”. Kyrkan kan visa mod att på ett sakligt sätt försöka hantera ett mångdimensionellt problem som också utmanar de gängse idéerna – effektivisering genom teknikutveckling, ökad specialisering och därtill kopplade stor-driftsfördelar – när de drar med sig oacceptabla konsekvenser.

När utredningen ger sig i kast med det kyrkliga skogsbrukets olika hållbarhetsaspekter finns det alltså kopplingar till stora abstrakta problem som är värda inte bara en utan flera mässor. Detta ger också anledning till att skynda långsamt med det fortsatta arbetet med kyrkans skogsbruk. Det har gjorts tidigare försök att lägga till dimensioner till det traditionella skogsbrukets produktionsinriktning, nämligen i Skogsvårdslagen, men det har inte fått något avgörande genomslag. De snävt företagsekonomiska incitamenten har tillåtits dominera.

Certifiering har inte heller avhjälp det produktionsinriktade skogsbrukets bieffekter så här långt, även om det sannolikt bromsat ”utvecklingen”.

Utredningen nuddar vid de underliggande orsakerna men undviker både en djupare analys och tydligare förslag på specifika åtgärder för att komma åt det industriella skogsbrukets avigsidor. Det är förståeligt. Men det är nog här som den verkliga utmaningen för kyrkan kommer finnas. Det kyrkliga skogsbruket är väl förankrat i det befintliga systemet, och när det behöver ändras kommer det inte kunna ske över en natt och inte utan betydande motstånd. Det möjligheter kommer behövas kunskap, som knappast kan komma från Skogforsk eller SLU eftersom de är experter på skogproduktion med ett synsätt som inte ännu tagit hänsyn till de nya förutsättningarna, eller till kyrkans särskilda. Det saknas också forskning, vilket innebär att skogsbruket behöver lära sig under tiden man börjar omställningen. Försök har påbörjats inom det kyrkliga skogsbruket, men mer kommer behöva göras och det finns anledning att göra även sådana försök till ett viktigt mål i sig.

Svenska kyrkans skogsbruk och samernas villkor

Utredningen har också tagit sig an att belysa frågans betydelse för samerna och renskötseln. Svenska Kyrkan har haft del i kolonisationen av Sápmi, en stor del av det Sverige vi känner, som nu står för en betydande del av de naturresurser vi utnyttjar – vattenkraft, malm och skog. Kolonisationen har varit en långsam process från 1700-talet, vilken inneburit en mycket långtgående förändring av de sociala, ekonomiska och ekologiska strukturerna i Sápmi. Svenska Kyrkan har framfört en ursäkt till samerna och det pågår ett försoningsarbete.⁶ Men vad är det värt utan konkreta – fysiskt materiella – konsekvenser för ett folk som har en helt annan relation till markerna än vad sörlänningarna har?⁷ Frågan är svårhanterad eftersom den är sammanflätad med statens roll och en

lagstiftning som bidragit till att dela upp samerna i olika kategorier med olika förutsättningar i relationen till "stor-samhället".

” Ett särskilt viktigt perspektiv gäller barns och ungas syn. Det är ju de som har att leva med de långsiktiga konsekvenserna – bra och mindre bra.”

Utredningens förslag går vidare på den inslagna vägen med att fördjupa kraven på samråd, men att hitta fram i den undervegetation av gamla stora och svåra oförrätter, nya krav från stor-samhället och kyrkans uppdrag att försona är en "risig" fråga. Men utan konkreta åtgärder lär det vara svårt att nå fram till en försoning.

Utredningen vill överbrygga motsättningar

Utredningen har mött många fler än samerna och genomfört möten med olika slags grupper på olika nivåer i kyrkan, med olika bakgrunder, med olika uppdrag och med olika förståelse av situationen. Utredningen har därmed fått fram, och givit röst åt, olika perspektiv på det kyrkliga skogsbruket. Ett särskilt viktigt perspektiv gäller barns och ungas syn. Det är ju de som har att leva med de långsiktiga konsekvenserna – bra och mindre bra.

Det ambitiösa arbetssättet sätter in både utredningens uppdrag, dess genomförande och de förslag som förs fram i ett särskilt sammanhang, där ett viktigt syfte är att inte så split, utan att försöka beskriva sammanhanget, visa på bakgrundsfakta och de utmaningar som finns samt också ge konkreta förslag på förändringar som går i en helt annan riktning än den nuvarande. Utredningen ger förutsättningar för att överbrygga motsättningar och skapa möjligheter till nyanserade samtal om svåra saker, för det behövs försoningsarbete

– inte bara gentemot samerna utan också mellan olika grupper inom kyrkan. Och det är riktigt svårt att ställa om från en riktning, till att gå

i en annan. Det handlar om en omvändelse.

Sammanhanget är dramatiskt. Klimathotet blir allt tydligare genom mer frekvent extremväder, torka, översvämningar, höga temperaturer, vilka bland annat ger förändrade förutsättningar för skogsbränder och insektsangrepp. Skogen kan stå emot förändringar men förmågan är begränsad. Det finns emellertid åtgärder som förbättrar möjligheterna.

Kan skogen rädda klimatet?

Det är sannolikt så att den klimatiförändring som är oundviklig behöver mötas av skogar med större variation, vilka kan vara mer motståndskraftiga mot uppvärmning och en ändrad hydrologisk regim. Nya forskningsrön pekar också på att skogen har en underskattad roll som koldioxidsänka.⁸ Men resonemangen är inte enkla eftersom det också handlar om olika tänkbara användningar av virket från skogen. Det är stor skillnad mellan att använda timmer i byggnader, där de kanske kommer finnas som ett koldioxidlager i hundratals år, och i toapapper, en användning som snabbt återför koldioxiden till atmosfären igen.

Den allra säkraste "användningen" är att låta skogen stå kvar för att ta upp koldioxid och bidra till ökad biologisk mångfald. Men eftersom mycket av den skog som huggits ner de senaste 60 åren ersatts med monokulturer av gran och tall så är det knappast optimalt.

Det är snarare lämpligt att försöka förändra monokulturskogarna till mer varierade marker med andra skogsbruksmetoder än traktthyggesbruket. Det skulle kanske kunna ge en förändring mot större variation, med mera olikåldrig blandskog, en större biodiversitet och högre kolinlagring. Men utmaningarna är stora och det finns mycket att lära – det är knappt det finns ord för det som skall åstadkommas. Termer som "kalhyggesfritt" och "naturnära" kommer med betydande tolkningsutrymmen. Det finns alltså behov också för utveckling av ett språk – en terminologi och med den vettiga indikatorer – som verkligen kan fånga in långsiktigheten och det mångdimensionella i ett andligt, existentiellt, socialt, ekologiskt och ekonomiskt hållbart skogsbruk.

Skogsbruk och kyrkans speciella uppdrag

Utredningsuppdraget kommer från motioner till kyrkomötet så kyrkans speciella uppdrag ges stor vikt i utredningen. Alltså avvisas en syn att kyrkan bara behöver inkomster från skogsbruket för att kunna driva sin övriga verksamhet. I stället görs en "synvända" och olika teologiska överväganden tas in – två tidigare ärkebiskopar har givit sina bidrag tillsammans med andra teologer. En mycket betydelsefull synpunkt handlar om att koppla samman olika delar till en ny helhet, att söka visa på det sammanhang som "skapelsen och frälsningen" utgör och att det är genom att även i sitt skogsbruk leva ut sina uppdrag som kyrkan kan gå emot en bättre måluppfyllelse. Det innebär inte att de ekonomiska aspekterna förnekas, men att de inte heller är den enda viktigaste prioriteringen. Ekonomin skall behandlas tillsammans med andra mål. I det kyrkliga sammanhanget blir det alltså frågan om att ta hänsyn även till sociala och andligt/existentiella dimensioner. Kyrkans speciella uppdrag kan bli tydligt - att vara Kristi kyrka i världen, men inte av världen.

Det är nu avgörande att försöka skilja stort och smått. Utredningens konkreta förslag med olika %-satsar som mål kopplade till olika typer av skogsbruksmetoder riskerar att leda till en felfokusering. Det viktiga är ju att få till en förändrad inriktning, en omvändelse – och att inte fastna i vissa %-satsar som är beroende av en simuleringsmodell, med betydande osäkerheter, och en terminologi lika snårig som oröjda vindfallen. Det kommer också vara viktigt att göra åtskillnad på vad som är möjligt i de olika stiftet och att anpassa målsättningen till lokala förutsättningar.

Det vill också till ett respektfullt samtal under ganska lång tid, en läroprocess, med ett ganska avlägset mål, och med många olika människor inblandade. Att lära om är alltid smärt- samt och det finns mycket kunnande

mot riksnivån och ”neråt” mot församlingarna. Utredningen har därför förslag beträffande styrning, tillsyn och uppföljning. Men eftersom det kyrkliga skogsbruket är insatt i ett större system av olika experter och entreprenörer med strikt kommersiella intressen så kommer det krävas avsevärda ansträngningar för att utredningens förslag skall kunna få genomslag där det behövs – i förnan, bland skogsträden och våra andra medlevande i skogen. Och med hänsyn till medmänniskorna – grannarna och de som arbetar med och i skogen.

Bed och arbeta

Nu behöver kyrkan, som Benedikt sa, be, arbeta och läsa på. Med utredningens förslag som en utgångspunkt och i en anda av försoning och med det allmänna bästa för ögonen hand-

”Att ge sig i kast med ett mångdimensionellt långsiktigt problem.”

och en sund professionalism och yrkes stolhet i skogssektorn. Men de förändrade förutsättningarna gör en omställning nödvändig, och det finns många sätt att nå övergripande mål som ”ett varierande och multifunktionellt landskap med en mångfald av brukningsmetoder där flera värden kan levereras samtidigt”.⁹

I utredningen är man tydlig med att söka undvika polarisering och skuldbeläggning, och i en svår tid är det inte konstruktivt att anklaga några för det som var självklart under andra förutsättningar. De här aspekterna komplicerar ett omställningsarbete och gör att det inte bara är frågan om skogsvård utan också om själavård, vilket borde vara något för kyrkan. Men som utredningen också påpekat - det finns ett arbete att göra för att överbrygga mellan olika delar av kyrkans organisation. Skogsförvaltningen har länge levt ett nästan eget liv, men nu föreslår utredningen en starkare koppling både ”uppåt”

lar det om att ge sig i kast med ett mångdimensionellt långsiktigt problem. Det gäller oss alla och många enskilda församlingar är berörda av skogsbruket på många fler sätt än ekonomiskt. Nu finns utrymme att läsa utredningen, bearbeta den och dess förslag och lämna in sina remissvar. Under tiden kan man låta skogen göra nytta som koldioxidsänka och hemvist för våra medlevande som trängts undan av stor-samhällets gränslösa behov, behov som inte kan tillfredsställas inom planetens gränser.

SVERKER MOLANDER

Professor i miljösystem och risk vid Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg

För Svenska kyrkans presentation av ”skogsutredningen” med information om remissförandet se <https://www.svenskakyrkan.se/skogsutredning>. Remisstiden går ut 25 februari 2025.

Noter

1. ”Kyrkan och skogen – Ansvar, handling och hopp”, Svenska kyrkans utredningar 2024:2
2. <https://www.naturvardsverket.se/data-och-statistik/klimat/sveriges-utslapp-och-upptag-av-vaxthusgaser/>
3. <https://www.slu.se/ew-nyheter/2022/11/vaxer-skogen-samre/>
4. Levande skogar - Fördjupad utvärdering 2023, Skogsstyrelsen Rapport 2022/12 <https://www.skogsstyrelsen.se/globalassets/om-oss/rapporter/rapporter-202220212020192018/rapport-2022-12-levande-skogar--fordjupad-utvardering-2023.pdf>
5. <https://lagen.nu/dom/nja/2010s583>
6. Se bl a <https://www.svenskakyrkan.se/samiska/vi-ber-om-ursakt-och-https://www.svenskakyrkan.se/samiska/mal-och-handlingsplan>
7. Carlsson Redell, P., 2024. ”Marken, andligheten”, Bokförlaget Polaris
8. Rummukainen, M. 2024. Skogens klimatnytta 2.0 – Klimatomställning nästa, CEC Syntes NR 8, Centrum för Miljö- och Klimatvetenskap, Lunds universitet.
9. ”Kyrkan och skogen – Ansvar, handling och hopp”, Svenska kyrkans utredningar 2024:2, s 314.

